

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373.5.016:811.161.2+821.161.2:004

Лілія Бабінець

Комунальний заклад Сумський ліцей № 33 Сумської міської ради
ORCID ID 0009-0006-4132-8637

Ірина Чистякова

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-8645-510X
DOI 10.24139/2312-5993/2026.01/042-050

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У статті представлено модель формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури. Обґрунтовано актуальність дослідження у зв'язку з цифровізацією освіти та інтеграцією України в європейський освітній простір. Розроблено структурно-функціональну модель, яка включає цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та результативний компоненти. Виділено інформаційний, комунікативний, операційно-технологічний та ціннісно-етичний складники компетентності. Запропоновано методи, форми та конкретні приклади навчальної діяльності, що реалізують кожен компонент. Визначено педагогічні умови ефективного формування компетентності. Обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості інформаційно-цифрової компетентності. Модель сприяє інтеграції цифрових технологій у мовно-літературну освіту. Підкреслено важливість поєднання розвитку мовних умінь із цифровою грамотністю.

Ключові слова: *модель, компетентність, інформаційно-цифрова компетентність, формування інформаційно-цифрової компетентності, учні основної школи, засоби навчання, українська мова і література.*

Постановка проблеми. Значна цифрова трансформація суспільства та інтеграція України в європейський освітній простір зумовлюють переосмислення змісту шкільної освіти й оновлення підходів до формування ключових компетентностей учнів. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017), Державного стандарту базової середньої освіти (2020), Концепції «Нова українська школа» (2016) та Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024), інформаційно-цифрова компетентність визначена як одна з наскрізних, що має формуватися в процесі вивчення всіх освітніх галузей. Водночас мовно-літературна освітня галузь, зокрема українська мова і література, володіє значним потенціалом для розвитку в учнів критичного мислення, медіаграмотності, умінь працювати з різними видами інформації та створювати власні тексти в цифровому середовищі.

Аналіз актуальних досліджень. Питання формування інформаційно-цифрової компетентності останнім часом привертає все більшу увагу науковців. Так, предметом розгляду дослідників є різноманітні аспекти зазначеної проблеми, зокрема змістово-процесуальні основи формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти як закладів загальної середньої, так і вищої освіти (Н. Баловсяк, О. Бойцова, І. Бородкіна та Г. Бородкін, Н. Дика, Н. Морзе, О. Барна, В. Вембер, Ю. Запорожцева, М. Злочевська, О. Ігнатенко, О. Давиденко, В. Калінін та Л. Калініна, В. Кузьменко, О. Кузьмінська, О. Миронова, В. Мирошніченко, С. Петренко, В. Царенко, І. Шищенко та ін.); формування інформаційно-цифрової компетентності в процесі підготовки майбутніх учителів (Ф. Апшай, В. Биков, О. Бігич, О. Білоус, Ю. Богачков, І. Войтович, Д. Громов, Л. Коношевський, А. Костюченко, С. Литвинов, О. Овчарук, В. Прокопчук, Г. Федорук, О. Фурман та ін.); упровадження цифрових технологій у освіті (Д. Бодненко, А. Гуржій, М. Жалдак, О. Жильцов, О. Кузьмінська, Я. Мудрий, В. Прошкін, С. Сисоєва, О. Співаковський, О. Тимченко та ін.).

Аналіз наукових джерел сучасних педагогів-дослідників свідчить про підвищення інтересу до значення української мови і літератури в умовах діджиталізації системи освіти. Так, велика кількість науковців присвятили свої наукові розвідки таким питанням, як теоретико-методичні засади навчання української мови і літератури (З. Бакум, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук та ін.); компетентнісний підхід під час вивчення української мови і літератури (Т. Магдич, С. Омельчук, Л. Овсієнко, Ю. Огарь та ін.).

Водночас переконані, що формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти основної школи засобами української мови та літератури ще потребує розробок.

Мета дослідження – розробити модель формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови й літератури.

Методи дослідження. У дослідженні задля розв'язання поставленої мети було використано низку взаємопов'язаних методів, як-от: загальнонаукові – аналіз, синтез, абстрагування, порівняння й узагальнення, що уможливили з'ясувати термінологічну та теоретичну основу дослідження; конкретно-наукові – системно-структурний та системно функціональний аналіз, моделювання стали основою для розроблення структурно-функціональної моделі формування

інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови й літератури.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми можемо з упевненістю стверджувати про нагальну необхідність переходу від фрагментарного використання цифрових технологій у мовно-літературній освіті до системного підходу, що передбачає цілісну організацію процесу формування відповідної компетентності. Відтак, виникла потреба в розробленні структурованої моделі, яка б інтегрувала змістові, процесуальні та результативні компоненти формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти основної школи.

У такому контексті, доцільним, на наш погляд, є представлення авторської моделі формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови й літератури, що ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному, особистісно орієнтованому та інтегративному підходах.

Погоджуємось із визначенням інформаційно-цифрової компетентності, поданим у своєму дисертаційному дослідженні Т. Резнік, яка розуміє означене поняття як сукупність умінь і навичок, що сприяють ефективному та безпечному опрацюванню й створенню цифрового контенту для забезпечення освітніх, особистісних та професійно зумовлених потреб (Резнік, 2023, с. 32).

У подальшому викладі пропонуємо структурно-функціональну модель, яка складається із цільового, теоретико-методологічного, змістово-процесуального та результативного компонентів (рис. 1).

Отже, цільовий компонент є концептуальною основою запропонованої структурно-функціональної моделі та визначає стратегічну спрямованість процесу формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури.

Мета має інтегративний характер і спрямована на гармонійне поєднання мовно-літературної підготовки та розвитку цифрової грамотності учнів основної школи.

До теоретико-методологічного компоненту нами було включено методологічні підходи та принципи формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури. Серед підходів назовемо компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, інтегративний.

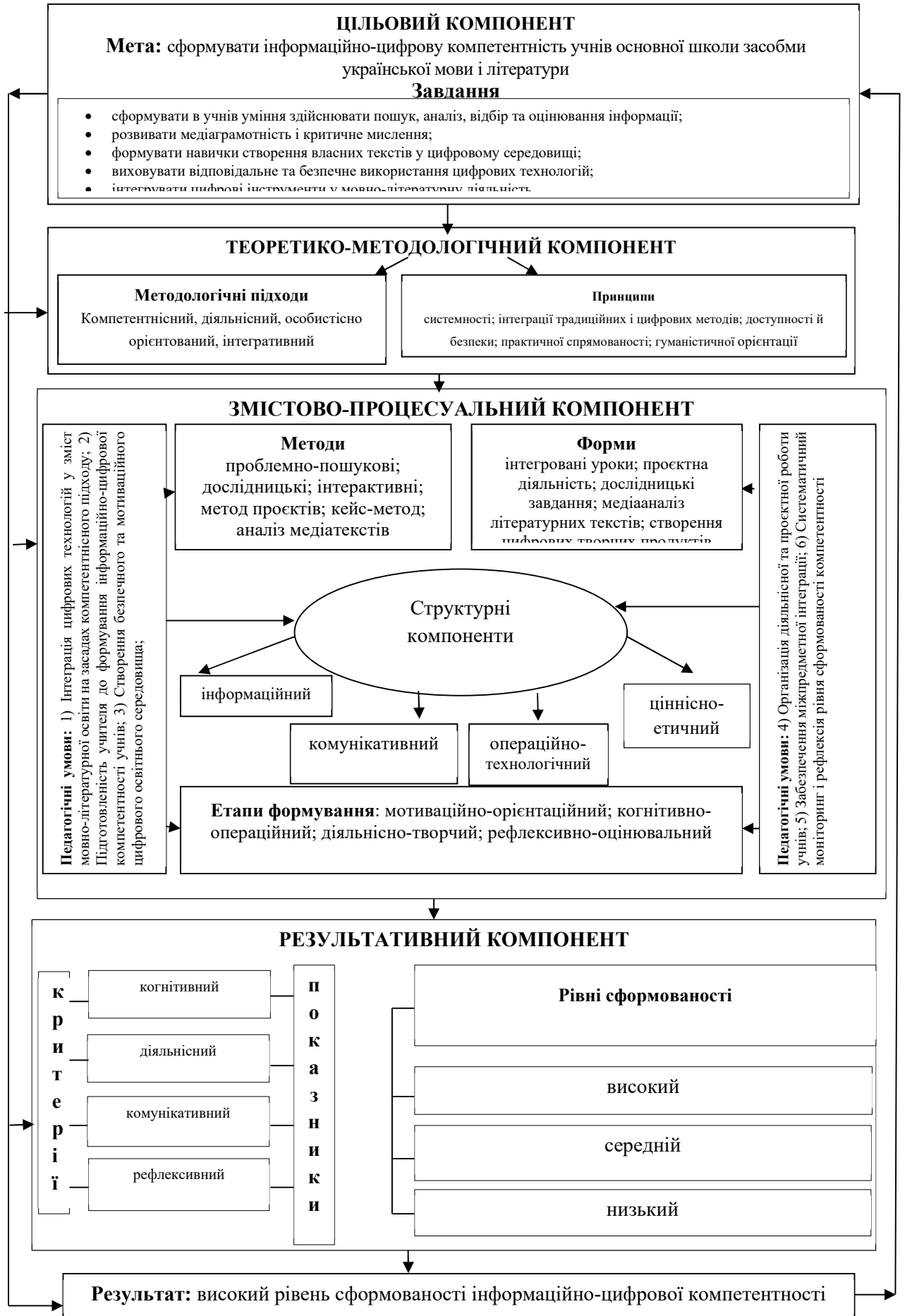

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування інформаційно-цифрової компетентності засобами української мови і літератури

Формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури потребує чіткої методологічної рамки, яка забезпечує узгодженість між філософськими засадами освіти, сучасними освітніми стандартами та практикою мовно-літературної підготовки. Визначені нами принципи (системності; інтеграції традиційних і цифрових методів; доступності й безпеки; практичної спрямованості; гуманістичної орієнтації) виконують не лише регулятивну, але й концептотворчу функцію, визначаючи логіку побудови всієї моделі.

У розробленій нами моделі визначено інформаційний, комунікативний, операційно-технологічний та ціннісно-етичний компоненти формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури.

Коротко схарактеризуємо виокремлені нами компоненти. Так, інформаційний компонент визначає систему знань і вмінь, пов'язаних із роботою з інформацією, який охоплює здатність учнів здійснювати пошук, відбір та аналіз інформації з різноманітних джерел, критично оцінювати достовірність інформації, систематизувати, узагальнювати й інтерпретувати отримані дані, а також використовувати інформацію для розв'язання навчальних і практичних завдань. Таким чином, означений компонент слугує основою для формування інформаційної грамотності й забезпечення ефективної роботи з інформаційними ресурсами. Він може формуватися за допомогою дослідницького методу, методу роботи з інформаційними джерелами, методу аналізу тексту під час індивідуальної та парної роботи або під час здійснення міні-дослідження (знайти в електронних бібліотеках біографічні матеріали про Івана Франка та створити коротку інформаційну довідку; порівняти різні інтернет-джерела про творчість Лесі Українки та визначити найбільш достовірні; скласти електронну таблицю з основними рисами персонажів твору «Кайдашева сім'я»).

Комунікативний компонент у свою чергу демонструє здатність учнів здійснювати ефективну взаємодію та обмін інформацією, який складається з уміння школярів чітко формулювати власні думки усно й письмово, брати участь у діалозі, дискусії, колективному обговоренні, використовувати різні форми комунікації (усної, письмової, цифрової) та дотримуватися норм культури спілкування та академічної доброчесності. Відтак, можемо констатувати, що комунікативний

компонент сприяє забезпеченню продуктивної співпраці та комунікації в освітньому середовищі.

Комунікативний компонент, на наш погляд, може формуватися за допомогою методів дискусії, дебатів, круглого столу, презентації результатів тощо під час групової роботи, фронтального опитування або колективного аналізу тексту (провести дискусію: «У чому полягає актуальність поезії Тараса Шевченка для сучасної молоді?»; у групах підготувати усну презентацію про проблематику роману «Маруся Чурай»; організувати дебати щодо вчинків героїв твору «Тіні забутих предків»).

Операційно-технологічний компонент співвідноситься із практичними навичками використання інформаційно-комунікаційних технологій, який охоплює володіння цифровими інструментами та програмними засобами, використання електронних ресурсів для навчання, пошуку та обробки інформації, створення інформаційних продуктів (наприклад, презентацій, документів, мультимедійних матеріалів) та застосування технологій для розв'язання навчальних і дослідницьких завдань. Відтак, даний компонент формує технологічну готовність здобувачів освіти до роботи в цифровому інформаційному середовищі за допомогою практичного методу, методу проєктів та методу створення цифрових продуктів під час здійснення групових проєктів, індивідуальних творчих завдань та практичних занять (створити мультимедійну презентацію «Життєвий і творчий шлях Ольги Кобилянської»; підготувати інтерактивну карту літературних місць України, пов'язаних із життям Михайла Коцюбинського; створити електронний словник нових або діалектних слів із твору «Тіні забутих предків»).

І останній виокремлений нами компонент - ціннісно-етичний - відображає мотиваційно-ціннісне ставлення учнів до інформаційної діяльності та комунікації. Він включає усвідомлення значущості інформації та цифрових технологій у навчанні; сформованість мотивації до самостійного пошуку знань; відповідальне та етичне використання інформації; розвиток критичного мислення і рефлексії щодо інформаційних процесів. Ціннісно-етичний компонент формується шляхом рефлексивної бесіди, методу есе, методу творчих завдань під час колективного обговорення матеріалу, індивідуальної творчої роботи та літературних творчих майстерень (написати есе «Що для мене означає творчість Василя Стуса»; обговорити моральні проблеми

у творі «Кайдашева сім'я»; створити цифрову добірку цитат із поезій Ліни Костенко, що відображають духовні цінності українського народу).

Важливим компонентом моделі формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури мають педагогічні умови, які сприяють формуванню цілісного досліджуваного феномену.

Так, перша умова - інтеграція цифрових технологій у зміст мовно-літературної освіти на засадах компетентнісного підходу - забезпечує змістово-процесуальний компонент моделі. Завдяки використанню інтерактивних платформ, цифрових бібліотек, онлайн-інструментів створюються можливості для практичного застосування знань, умінь і навичок у реальних ситуаціях. Дана педагогічна умова реалізується через інтерактивні вправи, електронні тексти, мультимедійні презентації; формування інформаційної та операційно-цифрової компетентності.

Друга педагогічна умова - підготовленість учителя до формування інформаційно-цифрової компетентності учнів - забезпечує правильний вибір методів і форм роботи, що реалізується через володіння учителем цифровими інструментами, знання вчителя поєднувати їх із навчальним змістом, уміння вчителя моделювати діяльність учнів для досягнення високого рівня інформаційно-цифрової компетентності.

Третя педагогічна умова - створення безпечного та мотиваційного цифрового освітнього середовища – забезпечує змістово-процесуальний та результативний компоненти розробленої нами моделі. Саме безпечне середовище стимулює мотивовану, активну діяльність учнів, знижує страх перед використанням цифрових технологій. Дана педагогічна умова реалізує забезпечення етичного та безпечного користування цифровими ресурсами, позитивний зворотний зв'язок, заохочення до самостійної роботи та експериментів у цифровому середовищі.

Виконання четвертої педагогічної умови - організація діяльнійшої та проєктної роботи учнів – забезпечується змістово-процесуальним компонентом через активні методи навчання (проєктна, дослідницька, проблемно-пошукова діяльність), які стимулюють розвиток когнітивних, комунікативних та операційно-цифрових компетентностей, чому сприяє розробка проєктів, створення

мультимедійних продуктів, презентацій, інтерпретацій літературних текстів; використання кейс-методів та інтерактивних вправ.

П'ята педагогічна умова - забезпечення міжпредметної інтеграції – реалізується через тематичні проекти, які поєднують літературу з історичними подіями чи цифровим контентом, інтеграцію завдань із суміжних дисциплін у навчальні уроки, що дозволяє поєднувати знання з різних предметів (інформатика, історія, мистецтво) для формування комплексної інформаційно-цифрової компетентності.

І остання шоста педагогічна умова - систематичний моніторинг і рефлексія рівня сформованості компетентності – реалізується завдяки регулярному тестуванню, портфолію учнів, самооцінці та взаємооцінці, обговоренню результатів з учителем.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що формування інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи засобами української мови і літератури є важливим і необхідним напрямом сучасної освіти, що відповідає вимогам цифрового суспільства та державних стандартів. На основі аналізу наукових джерел і практики було розроблено структурно-функціональну модель, яка інтегрує цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний і результативний компоненти, яка сприяє цілісному формуванню інформаційно-цифрової компетентності учнів основної школи, поєднує розвиток мовно-літературних умінь із цифровою грамотністю, забезпечує гармонійний розвиток особистості та підготовку школярів до активної участі в цифровому освітньому та соціокультурному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

- Пентиліук, М. (Ред.). (2015). *Словник-довідник з української лінгводидактики*. Київ: Ленвіт (Pentilyuk, M. (Ed.). (2015). *Dictionary-reference book on Ukrainian linguodidactics*. Kyiv: Lenvit).
- Савченко, О. Я. (2002). *Дидактика початкової школи*. Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза (Savchenko, O. Ya. (2002). *Didactics of primary school*. Textbook for students of pedagogical faculties. Kyiv: Geneza).

SUMMARY

Babinets Liliia, Chystiakova Iryna. Model for developing information and digital competence among lower secondary school students through the study of Ukrainian language and literature.

This article presents a comprehensive model for developing information and digital competence among lower secondary school students through the study of Ukrainian language and literature. The study addresses the urgent need to integrate digital literacy into school education in response to societal digital transformation and

Ukraine's alignment with the European educational space. The proposed model is structured as a structural-functional framework, comprising goal-oriented, theoretical-methodological, content-process, and resultative components, which together ensure a holistic approach to competence formation.

The model identifies four key components of digital competence: informational, communicative, operational-technological, and value-ethical. The informational component emphasizes students' ability to search for, select, critically analyze, and systematize information from various sources, fostering effective information literacy and problem-solving skills. The communicative component focuses on students' capacity to exchange information, engage in collaborative work, participate in discussions, and adhere to ethical norms in both oral, written, and digital communication. The operational-technological component develops practical skills in using digital tools and creating educational and multimedia products, including presentations, interactive maps, and digital dictionaries. The value-ethical component cultivates students' motivation, responsibility, critical reflection, and ethical awareness in information activities.

The study proposes specific methods and forms of learning that implement each component, including research-based learning, project activities, analysis of information sources, debates, presentations, and creative digital tasks. Pedagogical conditions that support effective competence formation are also outlined: integration of digital technologies into the language and literature curriculum, teacher preparedness, creation of a safe and motivating digital environment, activity- and project-based learning, interdisciplinary integration, and systematic monitoring and reflection.

The model also provides criteria, indicators, and three levels of competence formation (high, medium, low) to evaluate students' achievements and adjust the learning process accordingly. By integrating digital tools meaningfully, the approach transforms traditional language lessons into active, research-oriented, and productive learning experiences, enhancing students' critical thinking, media literacy, and ability to apply knowledge in real-life contexts.

Overall, the proposed model represents a systematic and culturally grounded framework for forming information and digital competence in lower secondary school students. It demonstrates the potential of Ukrainian language and literature lessons as a platform for developing digital skills while fostering personal growth, ethical awareness, and a deeper understanding of national cultural values. The findings have practical implications for teachers, curriculum developers, and policymakers seeking to modernize education in the era of digital society and prepare students for active, responsible participation in digital learning environments.

Key words: *model, competence, information and digital competence, formation of information and digital competence, lower secondary school students, instructional tools, Ukrainian language and literature.*